

ըրիտնն քաղցրել լինին, եւ այն օրն զինի մի խմել եւ թթու մի ուտել, եւ ի հացին յետեւ զքիշ շուր խմել եւ այլ յետեւ մի խմել, Ժամանաբարցն զգեղոյ եղկացոյ եւ խմել եւ թէ սիրող քննարկի ի վերայ խաւթով ծաւի կամ թթու խնձոր կամ անուռի կամ նուաւ, եւ ի քաղցին հոտոտաւ, էրբ ծալք լինի սաք շուր խմել երեսուն դրամ, եւ ի սանն յուշիկ ի շուրք եկի էրբ օր հարակ լինի երեսուն դրամ սաք շուր այլ խմել, պահ մի կայ եւ ի բաղնիս մուտ, եւ շատ մի կալ ի ներսն: էրբ երեսն¹ առ երեսուն դրամ ջուպակ, եւ ի ներս երկու դրամ բուշանի հուշք խաւթել կամ պղղադատուն ի նոյն ջաքսն, երեսուն դրամ ջուր խաւթել, խմել, եւ պահ մի հանգիր, եւ հաց կիր² հաւի մտով մտաւակալ³ եւ զերիպաւ հաւով: Եւ ի հացին վերայ պակաս ջուր խմել ի ծարաւ եւ յերկիծաւքն երկու կիթայ զքնի խմել պարզած ջրախաւն:

Իսկ մնացեալ երկու Գեղազարաց միոյն եւեթ սկիզբը նշանակուած է Գրիգորայ համար սահմանուած ըլլայ⁴ այսպէս. «Այլ մարտիս որ Յիսէ բժշկին Գրիգորայ երեսոյ յաշնանաւորքն⁵ ինչ լրիւնց ցուէր եւ ի Մուշարդինն գնաց», իսկ վերջինը շուրի որոշ անուն հիւանդի. այլ միայն այսչափ կը ծանուցուի թէ «Այլ մարտիս որ Յիսէ բժշկին գրեց յոր նուշանաթինայ օգտակար եւ աղէկ:

Վերջապէս ի թիւ Գրիգորայ համար շինուած Գեղազարաց դասերու է Դիւշին բժշկին անուամբ գրուած Մածունն, զոր Ա. Խմբին Օրինակաց յետին տողերը յիշատակեցինք:

(Հարանկիւնի)

Հ. Ղ. Յ.

ԼԵԱՌԻԱՐԱՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱՆԱԿԱՆ ՅՈՏԱՐԻԿ ԸՆՈՒՐՆԵՐ

Այս վերնագրին ներքեւ նշատարական է ծանօթ հայազանս հիւաշման համառօտ քայց նետաքորդական ուսումնասիրութիւն մը չայոց յատուկ անուանց վրայ (H. Hübschmann, Die altarmenischen Personennamen), որ ընդգրկին մէջ ութ մէծ էլ կը գրաւէ: Այս ընտութեանս մէջ անուան շին քազմաթիւ արշակունեան անուանք, որոնց վրայ անշուշտ այլուր անոյն իւրօք հայազանք, որք հայերէնի մէջ մտած պարսկերէնը քաւեղան վրայ զօած ընդարձակ երկասիրութիւնը լոյս տեսնէ: Յաշարդովս կը ծանօթացնենք մեր ընթերցողաց հայ անուանց այս ուսումնասիրութիւնը՝ ամբողջովին: Դուրս մնացած են աստ անդ այնպիսի մասերն, որ ներդապան ընթերցողաց համար են, օրինակի համար՝ զերման. Թարգմանութիւնը հայ անուանց են:

Հ. Յ. Յ.

Յաջորդօպս հետազոտել կ'ուզենք թէ անուանագրութեան հնչեղաբոլականս այն կերպն, զոր պարզած է ֆիք (Fick) յունական յատուկ անուանց վրայ գրած իւր երկասիրութեան մէջ (Կեթիթիկ, 1874), հայերէնին մէջն ալ՝ ըլլայ նաեւ գոյղն նշմարանք միայն՝ մնացած է թէ ոչ:

Հայերէնին մէջ անուանց հետազոտութեան շատ աւելի մեծ գծաւարութիւններ

ընդդէմ կ'եննեն քան լեզուական ուրիշ ասպարիզաց մէջ՝ հայ անուանց աստղծին ինքնուրուանութեան պատճառաւ: Հայ պատմագիրը անուանց շատ մեծ քանակութիւն մ'աւանդած են, ինչպէս անոնց գրող կից ցուցաներէն կրնայ տեսնուիլ. — այսպէս միայն Մովսէս Խորենացոյ (հարազատ եւ անհարազատ) գործոց անուանց ցուցակը հազարէն աւելի անուն կը պարունակէ: Սակայն երբ ի մերձուտ գիտենք՝ այս առերեւոյթ հարստութիւնը շատ զգալապէս կը նուազի: Վասն զի նախ հայ պատմագիրը մասամբ միեւնոյն անուանքն էր կրկնէն՝ ինչպէս՝ նոյնութեան եւ յետնագոյն մասնեանագրին նախընթացէն կախում ունենալուն պատճառաւ. երկրորդ աւանդեալ անուանք չեն պարզապէս յատուկ անուանք մարդոց, այլ նաեւ աշխարհագրականք, եւ առաջինը՝ չեն միայն Հայոց անուանք, այլ նաեւ Պարսիկ, Եգիպտաց, Ասորաց, Վարդաց, Վրաց, Աղուանից, եւ այլոց: Եթէ վերջինքն՝ ինչպէս նաեւ աշխարհագրական անուանք մէկրի աւանդք, որոնք հոս չեն առնուիր ի նկատ, կը մնայ հին հայ անուանց փոքր քանակութիւն մը, որոնք սակայն չեն կրնար ամբողջովին մեր այս հետազոտութեան հինն ըլլալ: Վասն զի մեծաւ մասամբ բնիկ հայ անուանք չեն ասոնք, այլ փոխառեալ յորջորջմունք: Ինչպէս որ Արշակունեաց եւ Մասաենաց ժամանակ լազմաթիւ պարսկերէն, եւ քրիստոնէութեան ժամանակ յունական եւ ասորական բառեր մտած են հայերէնին մէջ, այսպէս ալ այն միջոցին շատ մ'օտար անուանք եկած են ի Հայս եւ տարածուած հոն՝ հին բնիկ հայերէն անունները վտարելով: Ընդհանրապէս պարսկերէն (մեծաւ մասամբ՝ արշակունի) անուններ կը կրէին աշնուականք. եկեղեցականք՝ Ս. Գրոց, յունական եւ ասորի անուններ, միեւնոյն ժողովուրդը պահեց թերեւս երկար ժամանակ իւր բնիկ հին անունները, բայց ասոնք դժբախտաբար ցանցառ կը յիշուէր. վասն զի անպիկը պատմագրաց թով աննշանակ էր եւ իւր անունը դժուարաւ կրնար յիշատակութեան արժանի համարուիլ²:

¹ Եկեղեցականաց մէջ կային քայց ասոր ծննդեամբ Եպիսկոս Եւրոքիւն, ինչպէս՝ քրիստոնէական Դավիթ Նազաւա ասորի, եւ իւր աշակերտ Եղիշան՝ «Եր աս աղգաւ յոյն եւ Հռոմէի» աղգաւ ասորիս (Առաւել, աղ. Վեհուտ. 1832, էջ 36, 42, 218): Փաստօրէն եւ Առաքաթ էնն աղգաւ հռոմէս (Առ. ք. 265):

² Այսպէս կը յիշուի Եղիշէ թով (աղ. Վեհուտ. 1859, էջ 125) «այդ մի իսմէի անուն (էջ 140, 141) իսմէիսի կ'անուանին, զոր նաեւ Փարպեթի (266—313) կը յիշէ: Ըստ Փարպեթի (էջ 283) ամուսնական մըն էր, որ էր աղգաւ իսմէիսի պոյնիս Եօլաւանից մը: Բնութիւնը թէ իւր անունանկողութեամբ, այլ իւր ծննդեան համար «Իսմէի, կը խոսուէր, պոյնիս Եօլաւի: Իսմէիս ուր»

Եթէ արդ մէկէի թորեցի այս պարսկերէն եւ թրիստոնէական անուանելի ցորգի որ իրեւ պնդիսի կրնանք զատնը ձանձալ, կը մնայ անուանց մնացորդ մ'որ ըստ իս երկուքի կը բաժնուի, անոնց՝ որոնց ստուգարանութիւնն մօթին է ինծի համար, եւ այնպիսեաց՝ որոնք աւանդ կամ նուազ ապահովութեամբ կը մեկնուին հայերէնով: Առաջինները չեմ կրնար գործածել հետազոտութեան համար, թէեւ հայաձեւ ըլլան (— իրենց ձայնական կազմութիւնը յատուկ հայերէն կերպարանք մ'ունենայ —) կամ ոչ: Այս կարգէն են հետեւեալ անունները:¹

Աշուղի Սիւնի (Բուզ. 28.) Աշուղ բագրատունի (Սերէնս, տպ. Պետրոս. 1879, էջ 56.) Աւանշար Ամատունի (Ղազ. փարպեցի, տպ. Վենետ. 1875, էջ 201, 256.) Աւանաւ տէր Վանանդայ (փարպ. 126.) Արամ իշխան Գողթան (Բուզ. 29.) Արամ Գնունի (Բուզ. 233.) Արամ Գնունի (փարպ. 126.) Արախի եպիսկոպոս Բասենց, (Բուզ. 265.) Բաբոյ՝ հայր Պապայ Արտակունց (փարպ. 394.) Բաբոյ Սիւնի (փարպ. 255.) Բաբաշխ Աղձնեաց, Բուզ. 21. Գաբշխ Աղաղազեան (փարպ. 371. Բուզ. 104.) Գնէ Եղբորդի Արշակայ արքային Հայոց. (Բուզ. 90.) Գնի եպիսկոպոս Գերջանայ. (Կորիւն, տպ. Վենետ. 1833, էջ 17.) = Գնի (Մ. Խոր. տպ. Վենետ. 1865, էջ 258) Գնի իշխան Հաշտենից գաւառին ի կամիսական տոհմէն (Բուզ. 29.) Գորոշ իշխան Չորոց (Բուզ. 29.) Գու Առաւելեան (Եղիշէ, 150, որուն տեղ Դար կ'ըսէ փարպեցի՝ էջ 256.) Զորիսաւ եպիսկոպոս Վանանդայ (Բուզ. 270.) Զախի երէց Արտաշատու (Բուզ. 172—5, իսկ Մ. Խոր. (223) ունի Զախի՝ հրեական ցեղէ.) Խորի ի գաւառէն Արշամունեաց (փարպ. 454, 455. հմմտ. Եղիշէ՝ 77, Կորիւն՝ 20.) Խոր եպիսկոպոս ի գաւառէն Կարնց (Բուզ. 105. Մ. Խոր. 206. տեւ. Խորեոյ՝ էջ 213.) Խորեւու Մամիկոնեան ղուսոր Մարգարանի, քոր Արսլան-բէկի եւ Գրիգորի (Կիրակոս Գանձակեցի, տպ.

Վենետ. 1865, էջ 211, Վարդան, տպ. Վենետ. 1862, էջ 140. Կարսկիէն է՝ «Արեգանի թագաւորի նշանակութեամբ».) Կիւն Ամատունի (Մ. Խոր. 233.) Կոթի տէր Ամատունեաց (Սեր. 48, 56.) Մաշի՝ ի գեղէն Հացեկաց՝ Տարնոց (Կորիւն, 6. փարպ. 33 = Մեհար, Մեհարդ առ Մ. Խորնեաց.) Մաշ Դիմարեան (Եղիշէ՝ 58, փարպ. 190.) Մաշ (աղաբերէն) եպիսկոպոս Արծրունեաց (փարպ. 124.) Մաշ Կոնեան (Բուզ. Էն.) Յաշուր Արծրունի (փարպ. 495.) Պաշի ի Մարդպետական գեղէն (փարպ. 495.) Սիբոյ բագրատունի (Մ. Խոր. 225. Սեր. 53.) Սարգսոյ տէր Անձտայ ի Ծոփս (Բուզ. 160.) Սարս Գաբելեան (փարպ. 408.) Սարսի՝ եպիսկոպոս Բաղնեաց (Եղիշէ, 22.) Վաշի Սիւնի (Բուզ. 21, 250. Եղիշէ, 106.) Վաշ Մամիկոնեան (Բուզ. 9, 16, 238. Արծրունի՝ տեղ, 47. հմմտ. Վաշ եւ Վաշիս թագաւոր Աղուանից առ Մ. Կարսկեանուաց, տպ. փարիզ 1860, Է, 129.) Վաշ աշակերտ Գնդայ (Բուզ. 272.) Վաշու Գնթունի (փարպ. 381.) Վաշի՝ Կամարական (Եղիշէ, 150) = Վաշի (փարպ. 256.) Վաշի իշխան Վանանդայ (Բուզ. 29.) Վաշի (տեւ. Արաւ.) Նախ Մաղաղազեան (փարպ. 126.) եւ երկրորդ՝ որդի Ատուց մը (փարպ. 354—356.) Տիւնի եղբորդի Արշակայ արքային Հայոց (Բուզ. 90, 104.) Տիւն Բագրատունի (Եղիշէ, 71. փարպ. 195.) Տաւա եպիսկոպոս Տայոց (Եղիշէ, 22, փարպ. 125. Արծրունի՝ Եղիշէ, 150, փարպ. 256. Գնթունի՝ Եղիշէ, 77. փարպ. 213՝ Գնդունի. Ուստունի՝ Բուզ. 47.) Փաշու Պալունի (փարպ. 393.) Փաշու Առաւելեան (Եղիշէ 150) = Փաշու (փարպ. 256.) Փաշու (փարպ. 222.) Փաշու (փարպ. 126, 211.) Փաշու Յաշուստր Սիւնցն Անդուկայ, կին Գնէլայ, եւ ապա արքային Արշակայ (Բուզ. 116, 133.) Փշու սենեկապետ Տիրանայ արքային Հայոց՝ «ազգաւ սիւնի» (Բուզ. 49.) Քաշու Սահառունի (փարպ. 441.) սարկաւազ մը (Եղիշէ, 139. փարպ. 222.) Քաշու եպիսկոպոս Տուրուբերանի (Եղիշէ, 22. փարպ. 125.) Քաշ Առաւելեան (փարպ. 467.)²

պարսի. Զնի, ուստի պահաւ. Զնի, հին պարսի. (b) Զնի, անանդաւ-ի մասնակաւ Զնի — հին պարսի. (b) Զնի.

¹ Անոց մէջ կրնան ուստի գտնուիլ ինծի անձանութեամբ իսկ անուններ, ինչպէս բոլորովն Զարգոսի. հիւսիսային գաւառներէ առնուած անուններ. Եթէ տեղացի անուններէն լսենք, իսկ Հայ ազգաբնակչութիւն կար մնայ ի Բաբոյ Հայոց. Արարատ, Տուրուբերան եւ Վասպուրական: Դո՛ւքայ եւ Աղձնաց մէջ անդուշտ աւերի բազմաթիւ են Առաւելեան եւ Քուրդի՝ ինչպէս նաեւ ի Մոնք եւ ի Կորնայ, միւս (հիւսիսային եւ հիւսիսարեւելեան) նահանգաց մէջ Կաւակեան ցեղեր:

² Այն անունները, որ — Վաշ, — Իւն, — Վաշ, — մոյլ կ'աւարտին, կը ցոյցնեն Հայ ազգաբնակչան տոհմէն եւ յաղմկի մէջ՝ նաեւ անոց ընդի երկիրը:

³ Արեգոյ — պարսի. surma (նախայ, ազգաբն.)

⁴ Արեգոյ Մաշու բառին հետ կապ ունի.

⁵ Պարսիկերէն Օնորոնդոց.

⁶ Տարսեր՝ ի պահաւերէն Pápak, որ՝ հայերէնի մէջ միայն Պաշու կրնան հնչուիլ. հմմտ. լատին միլիտանի Պաշու

⁷ Պարսիկերէն farr-suján, (Nöbdeke.)

⁸ Այս ի մէջ երեսուն անունաց կազմէ թեւեւ համար յիշուի որ անանդ — ոչ կը վերջաւորին (որ լատին կը գործածուի պահաւերէն եւ հայերէնի մէջ), եւ սակ — ինչ կամ — ոչ:

Այս ամէն անուանըր մէկդի հանելէն ետքն, ինչպէս նաեւ քանի մ'ուրիշներ ալ, որ անապահով կամ ստեղծեալ՝ են, կը մնան յաջորդ բնիկ հայ անուանքս:

Այնչափ. անուն կամ մականուն կնոջ մը Սամուէլի Ենեցոյ քով (յամի 1126). հմմտ. 2ամմա, Գ. 46, Brosset, Collection II. 461. հայերենէն՝ այնչափ է վարի այն:՝

Այրոփ. Սիկունի մը (եղիշէ, 77.) հայերէն՝ այրոփ է թղոկ, անացեալ այր բառէ եւ -ոփ մասնէն:՝

Անթ. հայ իշխան մը Թլկուրանի (հայկական Միքաէլեանքի.) 2ամմ. Գ. 55 (յամի 1136):

Առափ. Ամատունի մը (եղիշէ, 150. Գարպ. 256, 340. հմմտ. Մ. Խոր. 43.) անշուշտ լուծելու ենք՝ առ-ափ, որ կազմուած ըլլայ առ- (սեռական՝ այր բառին) կամ առ- (ուղղական առ, յը. հայ. առնա առ եղևկայ՝ 348, ուր յիշուած է եղբերուի եւ վարազի հետ, իւր «արու վայրի ոչխար») եւ -ափ մասնէն, որ բնիկ հայ մասնիկ մըն է եւ կը կազմէ նախ՝ նուազակներ, եւ երկրորդ՝ անական անուններ ուրիշ անուններէ (գոյականներէ):

Արշա. Արծրունի մը. (ի Յուրբ. Մատենագրութեանց կորեան, Մամբրէի եւ Դաւթի, Վենետ. 1833, էջ 99.) աշակերտ Մաշտոցի (Գարպ. 205. Մ. Խոր. 259.) քուրմ մը (ձեռնոր, 25): Հայերէն արշա կը նշանակէ՝ քար, ժայռ, սիւն, պատկեր (statue): — Տարականական է:

Արոփ. Բագրատունեանց տնէն, կին Սեւասայ, որ պարսկական ընտանիքէ մըն էր (Յովհ. Կաթողիկոս, տպ. Մոսկ. 1853, էջ 61.) հայերէն արոփափ է առաւօտեան սասցի, լուսաբեր: — Հմմտ. Արոփի գիցուհին, զոր Ափրոդիտայ համազոր կը դնէ Ագաթանգեղոս (տպ. Վենետ. 1862, էջ 607.) եւ ըստ Վարդանայ (էջ 9) զուտոր էր ըստի. կազմուած արոփ բառէն եւ -ի նուազական մասնէն (սեռ. -իսն հնագոյն ժամանակները):

Արոյոյ. աշակերտ Գնդայ (Բուզ. 272.) հայերէն արոյոյ կամ արփոյ թուշունն է (գերմ. Lerche):

1 Այսպիսի են Մ. Խորենացոյ քով նախնադպի ժամանակի քանի մը հայ անուանք:

2 Հմմտ. Այթիթի անունը (Բուզ. 77) — Գործք Աստ. Թ. 36. Յաթիթ (Tathith) որ թարգմանեալ կոչէ Այթիթի: (Δοχμας) այնքան եւ ալ մասնիկ:

3 Ի հարկէ ուշ ժամանակաւ վրան կը տեսնուի ալ մասնիկ փոքրեկներու. նշանակութիւնն առած ըլլալով հին ժամանակներէն այս նշանակութիւնը չունի այլում. հմմտ. Գեղեւ. գիշ. Գեղ. բառէն:

4 Այս բնիկ հայ մական քով կայ նաեւ անական

Գրեթէ, (եղիշէ, 12.) ի տանէն Սրուանձանեաց (եղիշէ, 93. Գարպ. 213.) Ռըշտունի մը (Բուզ. 17.) կազմուած հայերէն Գրեթ բառէն եւ -անէն մասնէն (հմմտ. -անէն), ուստի այնպէս է ինչպէս է գերմ. Gerstner անունը (°)

Գրո. Վահեռունի մը (եղիշէ 33, 71.) կաթողիկոսն ի ցայոց գաւառէ Առահնիզ գիւղէն (Գարպ. 333.) հայերէն Գրո է գանձը, հնարներ, եւ անիկ հանուած շահն: — Անհատական է:

Գր. եւ Գրաշ, երկու եղբարք՝ ընկերակիցք Բաբկենի Սիւնոյ (Մ. Կաղակ. Ա. 211.) պարսկերէն gōr է՝ վայրի եշ, եւ հայերէն Գրաշ է վայրի անասուն (°)

Գնի. Ի Տարոնոյ, աշակերտ Դանիէլի (Բուզ. 271.) հայերէն Գնի (== բուն Գնի):

Դաւար. կին Վարդանայ (Կոր. 25.) հմմտ. Dughdā մայր Զարադաշտի Բունդեհնէշի մէջ (West, Pahlavi Texts, I, 144.)

Դարիկ մամիկոնեան իշխանուհի, նու Մեծին Սահակայ, կին Սարատկատին Վարդանայ. (Մ. Խոր. 270.) միեւնոյն անձն Ատողկայ քով (տպ. Գարիգ 1859, էջ 78) կը խուրի Դարիկ եւ կը խուրի թուան Ս. Սահակայ, հայերէն Դարար բառին տեղ պարսկերէն Դարար բառը դնելով. Դարիկ == հայ Դարիկ:

Եթայ. եպիսկոպոս Անձնապետաց (եղիշէ, 22. Գարպ. 125):

Ենի. եպիսկոպոս Բագրեւանդայ (եղիշէ, 22. Գարպ. 125.) Ենի ի գեղիէն Կողբայ Այրարատ գաւառին (Կորիւն, 20, 21. Մ. Խոր. 258) == Ենի (Կորիւն 21 եւ 99 Յորդ. Դաւթի գրոց.) կազմուած Են բառէն եւ նուազական -ի եւ -ափ մասնէն:

Երեւ. զուտոր Տիրան հնագոյն թագաւորի մը. զուտոր Տրդատայ Բագրատունեայ (միայն Մ. Խոր. 141 կը յիշէ) հայերէն Երեւն է = Beata.

Ընթ. իշխան Անիկայ (եղիշէ 71.) Ընթ է փոքր արու հորթ:

Թա. կամարական մը (Գարպ. 256.) որուն տեղ եղիշէ (էջ 150) Թաթալ կըսէ. հմմտ. Թաթալ Դիմաքսան (եղիշէ 77. Գարպ.

իշտգ -ի (սեռ. -ի) մասնիկ մ'ալ, որ պահուերէն (ik) անունն է:

1 Ագաթանուծեան բառեր (հայր, մայր, եղբայր եւն) պարսկերէն մէջ ալ կը գործածուին իբրեւ մարդու անուն (սեռ Nöldike, Pers. Stud. I, 27) եւ նաեւ անվանեաց մէջ (սեռ Nöldike, WZKM, VI, 307 ff. ուր կը ցուցուի որ կան օրինակի համար այս նշանակութեամբ անուններ Դարսիկ, Եղբայր, Գայր, Հորեղբայր, Եղբար հոր իւրոյ, Գայր հոր իւրոյ եւն):

